

LÂMÎİ ÇELEBİ MÜNŞEÂT'ININ GİRİŞ BÖLÜMÜNDE LÂMÎİ ÇELEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER*

Hasan Ali ESİR**

ÖZET

Bu makalemizde Lâmiî Çelebi'nin *Münşeât*'ını tanıtmayı amaçladık ve *Münşeât*'ında onun hayatıyla ilgili kendi kaleminden ortaya koyduğu ve şimdiye kadar pek bilinmeyen yönleri üzerinde durduk.

Münşeâtlar klasik edebiyatımızın kaynakları arasındadır. Diğer kaynaklarda olmayan pek çok bilgiyi bu kaynaklarda buluruz. Lâmiî Çelebi'nin *Münşeât*'i da böyle bir eserdir. Lâmiî Çelebi'nin *Münşeât*'i iki bölümden oluşur. Bunlardan birincisi giriş bölümüdür. Diğer de mektupların yer aldığı bölümdür. Giriş bölümü, *Münşeât*'ın müellif hattının 1b-12a varakları arasındadır. Mektupların yer aldığı bölüm ise 12b-125a varakları arasında bulunmaktadır. Mektuplarının yer aldığı bölümde daha ziyade Lâmiî'yi çevresi ve bazı eserleriyle ilgili bilgiler vermektedir. Onları niçin ve nasıl yazdığını anlatır. *Münşeât*'ın giriş kısmında ise daha ziyade o kendisini ve iç dünyasını anlatmıştır. Makalemizde üzerinde duracağımız kısım da *Münşeât*'ın giriş bölümüdür.

Makalemizde müellifin, giriş bölümünde verdiği bilgilere dayanarak onun hayatını iki devreye ayırdık. Bu devrelerden birincisinde, ilk gençlik yıllarından başlayarak, fikirlerinin oluşmasında katkısı olanları, çeşitli konularda fikirleri oluşurken zaman zaman içine düştüğü tezatları, yakın ve uzak çevresini ve şiir ve şair hakkındaki görüşlerini ele aldık.

Onun hayatının ikinci devresi Emir Şemsüddin Ahmed Buhari'ye intisabla başlar. Bu devrede fikirlerinin oluştuğunu görürüz. Onun evlenmesi de bu devrede olmuştur. Evlenip çoluk çocuğa karışması ile geçim sıkıntısının başladığını görürüz. Bu sıkıntılar ve daha başka nedenler, onun bazı tanıdıklarına mektuplar yazmasına sebep olmuş ve bu mektuplar *Münşeât*'ın temelini teşkil etmiştir.

Makalemizde onun üslubu ve yazış teknikleri hakkında da bilgiler vedik ve bütün bu söylediklerimizi bir sonuçla özetledik.

Anahtar Kelimeler: Lâmiî Çelebi'nin *Münşeât*'ı, mektuplar, tezatlar, şiir ve şair, Emir Şemsüddin Ahmed Buhari.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: haesir@hotmail.com

KNOWLEDGES ABOUT LÂMIÎ CHELEBİ İN INTRODUCTION OF LÂMIÎ CHELEBİ MÛNSHEÂT

ABSTRACT

In our article we aimed to introduce Lâmiî Chelebi *Mûnsheât* and focused on his unknown features wrote out by him about his life.

Mûnsheât's rank among classical literature resources. In these resources, we find much information which does not exist in other resources. Lâmiî Chelebi's *Mûnsheât* consists of two chapters. The first chapter is the introduction and the other chapter has letters. Introduction chapter is between pages 1b-12a while the letters are between pages 12b-125a. In the letters section, Lâmiî describes his environment and some of his works explaining why and how he writes them while in the introduction he talks about himself and his inner world. In this study introduction part will be considered.

We divided his life in two parts depending on the knowledges where he expressed in introduction. In the first period, we studied his opinions about those who contributed to his ideas, contradictions, near and far vicinities and ideas of poetry and poet at the beginning of his youth.

In the second period, his life starts with being follower of Emir Şemsüddin Ahmed Buharî. We see his opinions was grown up in this period. He also married and got children. Therefore he had poor living standarts in the same period. These conditions and other reasons forced him to write letters to his acquaintances and these letters formed the base of *Mûnsheât*.

In the article we gave also knowledges about his style and technics of writings and we summarized the article in the conclusion.

Key Words: *Mûnsheât* by Lâmiî Chelebi, letters, contrasts, poetry and poet, Emir Şemsüddin Ahmed Buharî.

Mûnşeât mecmuaları klasik Türk edebiyatının kaynakları arasındadır. Bu mecmualarda diğer klasik Türk edebiyatı kaynaklarında bulunmayan pek çok bilgi yer almaktadır. Öncelikle, münşilerinin kaleminden çıkan münşeâtlar bilgiyi ilk kaynaktan verdikleri için önemlidirler. Ayrıca bu kaynaklarda münşilerin dış dünyaları, yakın ve uzak çevreleri, hayatları ve sanatlarıyla ilgili daha başka bir kaynaktan bulunmayan bilgiler de mevcuttur. Lâmiî Çelebi'nin *Mûnşeât*'i de böyle bir kaynak / eserdir. *Mûnşeât*'ta 3 Farsça, 5 Arapça, 78 de Türkçe olmak üzere toplam 86 mektup bulunmaktadır.¹ Ayrıca *Mûnşeât*'in 1b-12a varakları arasında da giriş bölümü (dîbâce) yer almaktadır.²

Lâmiî Çelebi, *Mûnşeât*'inin girişinde (dîbâcesinde) eserini niçin yazdığını, hayatının evrelerini ve mektuplarını anlatır. Bu anlatımlarında mektup yazmaya nasıl başladığını, bu mektupları nasıl ve ne amaçla yazdığını, nasıl bir dil kullandığını söyler ve

1 Hasan Ali Esir, *Mûnşeât-ı Lâmiî (Lâmiî Çelebi'nin Mektupları) -İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük-*, KTÜ Matbaası, Trabzon 2006.

2 Lâmiî Çelebi, *Mûnşeât* (Müellif Hattı), Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No: 2733.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

kendi iç ve dış dünyasına dair bilgiler verir.³ Müellifin aynı amaçla *Dîvân*'ında da bir dîbâcesi bulunmaktadır.⁴

Eksik olan *Münşeât* nüshaları bir tarafa bırakılacak olursa, bu giriş bölümü (dîbâce) başta müellif hattı olmak üzere tüm nüshalarda yer almaktadır. Demek ki müellif, münşeâtında böyle bir bölümü gerekli görmüştür. Makalede sadece bu bölüm değerlendirilecektir. Çalışmada bölümün yapısından ziyade, muhtevası üzerinde durulacak ve belli bir tasnif yolu denenmeyip konular metin akışına göre ele alınacaktır. Müellif, eserine "*Kitābu Nişābi'l-Belāġa*" başlığını koyuyor ve

Münşe'ât-ı Lâmiî'dür bu kitāb-ı müsteṭāb
Siz ḥaṭāsın 'afv idüñ va'llāhü a'lem bi's-ṣavāb⁵

beytiyle giriş yapıyor. Bu giriş beytinde müellif kitabının adının *Münşeât-ı Lâmiî* olduğunu söylüyor. "*Kitābu Nişābi'l-Belāġa*" başlığıyla da eserin, aynı zamanda güzel ve etkili sözün nasıl olması gerektiğine yönelik bir eser olduğunu ihsas ettiriyor.

Lâmiî Çelebi, eserinde Türkçe manzumelerden çok, Arapça ve Farsça manzumelerle duygu, düşünce ve tecrübelerini zenginleştiriyor. Ayrıca sözün önemine binaen *Kur'anikerim*'den ayetler olmak üzere, hadisler ve daha başka pek çok Arapça ve Farsça sözleri de bunlara ekliyor.

Müellif, öncelikle "Besmele"nin Allah'ın bir tuğrası olduğunu söylüyor ve "*eyā münṣī-i nizāmi'l-vücūd, bi-ḥarfeyi'l-Kāfi ve'n-Nūn! Bi-ḥürmet-i nūn ve'l-kalemi ve mā yeṣturüne*"⁶ diyor. "Kâf" ve "Nūn" harfleri birlikte, *Kur'anikerim*'deki "Kün!"⁷ (Ol!) emridir. Daha sonra Nūn'a Kalem'e ve kalem tutanların yazdıklarına yemin ediyor ve böylece kâinatın yaratılışını ve sözün önemini daha ilk başta belirtiyor.

Lâmiî Çelebi daha sonra günahları dolayısıyla Allah'a yalvararak bütün günahlarının bağışlanmasını istiyor. Bu arada yeni fikirler peşindedir. Her gece ay ışığı güzeli gibi hiç kimsenin düşünemediği bir fikirle beraberdir ve her gün güneş güzeli gibi nazik bir hayalle günlerini geçirmektedir.

Giriş bölümünde (dîbâcede), Lâmiî Çelebi'nin hayatı ve sanatıyla ilgili, kendi kaleminden daha başka bilgiler de bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle onun hayatı iki devreye ayrılabilir: Birinci devre, Lâmiî Çelebi'nin Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'ye intisap edene kadar geçen süredir. Bu sürede fikirlerini oluşturma ve üslubunu kurup geliştirme çabasında olduğu görülür. Ayrıca zaman zaman karmaşık duygularla mücadele etmektedir. İkinci devre ise, Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'ye intisap ettikten sonraki süredir. Bu süre de olgunluk devresidir. Bu devreler şu şekilde açılabilir:

Birinci Devre

Müellif ilk gençlik yıllarında intisap ettiği faziletli kişilerden etkilendiğini, onların kendisine yol gösterdiklerini ve her birinin "imâm-ı zemân ve Bū 'Alî-i devrân" olduğunu söylüyor. Onların bakış açısı gibi bakmaya, etkileyici eserleri gibi eserler yazmaya çalışıyor. Müellif, etkilendiği bu yüce kalem sahiplerini çoğu kez ismen zikretmese de

3 Hasan Ali Esir, *Münşeât-ı Lâmiî (Lâmiî Çelebi'nin Mektupları) -İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük-*, KTÜ Matbaası, Trabzon 2006, s. 79-101.

4 Harun Tolasa; *Klâsik Edebiyatımızda Dîvân Önsöz (Dibâce) 'leri; Lâmiî 'i Dîvânı Önsözü ve (buna göre) Dîvân Şiiri Sanat Görüşü*, Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin), Volume 3, Cambridge 1979, s. 385-402.

5 En doğrusunu Allah bilir...

6 Kalem, 68/1.

7 Bakara, 2/ 117, Âl-i İmrân, 3/ 47, 59; En'âm, 6/ 73; Nahl, 16/ 40; Meryem, 19/ 35; Yâsîn, 36/ 82; Mu'min, 40/ 68.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

onların kimler olduklarını ima yollu söylüyor. Zira onlar onun gönül bahçesini bazen "münevver-i *Gülistân*", bazen de "müzehher-i *Büsitân*" kılmıştır ve bu sayede " *telakkî-i ma'ârif-i hadsiyye, belki terakkî-i kuvvet-i kudsiyye-y-ile mebdâd-i 'âliye ve ma'âlî-i gâliyeye zafer*" bulmuştur.

Bu bölümde Lâmiî Çelebi'nin yazma gayreti ve yazımı hakkında da bilgiler bulunmaktadır. O, öyle çala kalem yazmadığını, önce maânî, bedî, beyân kilidi ile ilim ve kavrayış kapılarını açıp bütün edebî zevk hazinelerine ulaştığını ve " *ol ki nihâye-i me'mûl ve kifâye-i mes'ûl idi*" kemaline erdiğini belirtiyor. Üslup sahibi olmaya çalıştığı bu dönemde "mütesâbih ü muhkem ve nikât ü hikem-i Kur'âniyye"nin inceliklerine vâkıf olduğunu söylüyor. Bütün bu aşamalar sırasında, bazen istirahat çekiliyor, dalıp gidiyor, bir zaman sonra uyanıyor ve rüyasında gördüklerini kaleme alıyor. Bazen de dünyanın yaratılışı konusunda hiçbir ayrıntıyı atlamadan araştırıyor, zihin yoruyor. Bu hususta yaşadıklarını şöyle anlatıyor: " *Ahkâm-ı menâzil-i kamerde dakîka ve evzâ'ı burûc-i İsnâ 'Aşerde rakîka fevt itmeyüp şevâkıbuñ âsâr-ı hûbûf u şu'ûd u hayretin gün gibi bilmişdüm; ve kevâkibüñ enzâr-ı nuhûs u su'ûd u ric'atin delâyl-i 'aklî-y-ile müberhen kılmışdum.*"

O, ilmin tıp ve din olmak üzere ikiye ayrıldığını söylüyor. Ehliyetsiz doktorlara muhtaç olmamak için, bizzat "mütâlâ'a-i kütüb-i tıbb" ettiğini vurguluyor. Bu mütalâa öyle basit bir mütalâa olmamış, öğrenmek istediklerini en ince ayrıntısına kadar öğrenmeye gayret etmiştir. Şöyle diyor: " *Beyân-ı esbâb u 'alâmâtda nabz-ı mürdan ve şiryân-ı zenbûrdan ahkâm söyledüm. Kânûn u Şifâda hads ü tecrübeyi bir mertebeye iletmışdüm ki, lakve-i sehâba ve ra'se-i âfitâba ve hafakân-ı kalb-i hevâya ve istirhâ-yı a'sâb-ı mâya ilâc idem dir idüm.*"

Lâmiî Çelebi bunları söyledikten sonra tekrar yazdıklarına geri dönüyor. Yazdıklarını etraflıca düşündükten sonra yazıyor ve bunları zamanın ediplerine de gösteriyor, onların fikirlerini alıyor: " *Her gâh ki hâtır-ı havâtır-nümâdan zer-i kâmilü'l-'ayâr gibi bir ma'nî-i nâ-sere ihrâc itsem, küre-i dilde mesbûk ve dârü'd-ğarb-ı hayâlde meskûk idüp, nişâr-ı mahâfil-i ma'ârif ve İşâr-ı mecâmi'-i 'avârif eylerdüm. Ve her bâr ki 'ummân-ı zamîr-i zamâyir-güşâdan dürr-i şâhvâr gibi bir nükte-i nâdire çıkarsam, rişte-i intizâma ve silk-i ihtimâma çeküp, 'arza-i üdebâ'-i rûzigâr ve tuhfe-i zürefâ-yı şehîr ü diyâr iderdüm.*"

Müellif bu arada şiirle ilgili düşüncelerini de hadislerin ve geçmiş büyük şahsiyetlerin beyitleri ışığında anlatıyor. Bu hadislerden ilki, " *İnne min e's-şî'ri le-hikmeten ve inne min e's-sihri le-beyânen*"⁸dir; diğeri de, " *E's-şî'rü kelâmun fe hasenühü hasenün ve kabîhühü kabîhün*"⁹dür. Ona göre çirkin ve değersiz şeyler şiir olamaz. Daha önceki asırlarda yaşamış olan Hâfız (öl. 1390) ve Enverî'den (öl. 1168?) naklettiği beyitlerle bu düşüncesini geliştiriyor:

Hâfız: Der-în zemâne refîkî ki hâlî ez-halel est
Şurâhî-i mey-i nâb u sefine-i gâzel est¹⁰

8 Şüphesiz ki şiirde hikmet, sihirde söz vardır. (Bu hadis, *İnne mine'l-beyâni sióran ve inne mine's-şî'ri óikmeten* şeklinde İsmail bin Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, C.1, Beyrut-1332, s. 254'te geçmektedir. Ayrıca aynı hadis *İnne min e's-şî'ri óikmeten* şeklinde de Buharî (Edep) 90, Tirmizî (Edep) 69, İbni Mâce (Edep) 41, Dârimî (İsti'zân) 68, Ahmed bin Hambel s. 303, 313, 369, 373, 609 vd.da bulunmaktadır.)

9 Şiir bir sözdür ki güzeli güzel, çirkinini de çirkindir. (Bu hadis, *E's-şî'rü bi-menzileti'l-keâmî: Fe óasenühü ke-óüsni'l-keâmî, ve óabîóühü ke-óabîóí'l-keâmî* şeklinde İmâm Celâleddin bin Ebî Bekr es-Süyûtî, *El-Câmi'ü's-Sagîr*, C. 1-2, Beyrut 1990, s. 304'te geçmektedir.)

10 Bu zamanda içinde şarap bulunan sürahi ile gazal mecmuası kötülüklerden arınmış bir(er) dosttur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Enverî:

Çi-râ be-şi^c r-i mücerred mufâharet ne-konem
Zi-şâ^c irî çi bed âmed Cerîr ü A^c şâ-râ¹¹

Böylece Lâmiî Çelebi şiirin sınırlarını çizmiş oluyor.¹² Bu arada müellifin “hamse ve tis^c a mi'e”de (H. 905/ M. 1499) yaşı “bîst ü heft”e (yirmi yediye) ulaşmıştır. Artık nefsinin tezkiye ve gönlünü tasfiye etmeyenlerin isteklerine ulaşamayacaklarını iyi bilmektedir.

Müellife göre, âlemin sırları tam olarak keşfedilemez. Gerçekten düşünülecek olursa, gökyüzü hakkındaki bilgiler sarf ve nahiv bilgilerine benzer, hatalarla doludur ve kazıtılıp atılmalıdır. Öyle ki Aristo ve Pisagor takipçileri bile bu yolda âciz kalmışlardır. Bunun gibi insan ne kadar uğraşırsa uğraşsın hatasız yazamaz: “*Haqîkat nazar olinsa delâyl-i heyevî mânend-i 'ilel-i şarfî vü nahvî pür-ḥaṭâ' vü sehvdür ve lâyiḳ-ı ḥakk ü maḥv ve iştiğâl-i lu^c b ü lehvdür. Pâ-yı Meşşâ'iyân bu şahrâda leng ve rây-ı İşrâkiyyân bu arada dengdür.*”

Müellif şiir hakkında az önce ortaya koyduğu düşüncelerini bu kez şairleri de içine alacak şekilde genişletiyor. Onun eleştirisi yalancı şair ve sahte şiirlerdir, daha doğrusu bu yolla şair olduklarını sananlardır. Bu sözde şairlerin şiir diye yazdıkları, yalanlarını anlatmaktan başka bir şey değildir. Müellif bu gibilerin şiir ve inşalarının da yalan ve aldatma olduğunu söylüyor: “*Ammâ ol ki şî^c r ü inşâdur, tevcîh-i bî-vecîhüñî ve kızb ü temvîhüñî ḥalka ifşâdur.*” Bu düşüncesini Câmî'den (öl. 1492) aldığı aşağıdaki manzume ile geliştiriyor:

Ân ki^c ayn-ı^c akl der şer^c aş zi-şer dâred kenâr
Key revâ bâşed zi-şî^c reş dîde der-şer dühten

V'ân ki çün şubḥ-i düvüm şıdk-est yek-ser key sezed
Çün nuḥustîn şubḥ ez-ü şem^c -i dürüg efrühten¹³

Lâmiî'ye göre şair, yalan ve kötülükten uzak durmalı; şiirin içerisine yalan ve kötülük sokulmamalıdır. Müellif yalancı şairlerin ne kötü bir iş yaptıklarını şu ayetlerle anlatıyor: “*Eş-şu^c arâ'u yettebi^c 'ühümü'l-ğāvune.*¹⁴ “*E-lem-tere ennehüm fî külli vâdin yehîmüne?*¹⁵ “*Ve ennehüm yeḳülüne mâ lâ yef^c alüne.*¹⁶ Bu üçüncü ayetteki “yapmadıkları şeyleri söylerler” ifadesi, Lâmiî'nin bu husustaki düşüncesini açıkça belirtiyor. Ayrıca bu ayetlere Nizâmî'nin (öl. 1229?) şu beytini de ekliyor:

Der-şî^c r-i me-pîç ü der fen-i ü
Çün ekzeb-i ü'st aḥsen-i ü¹⁷

Bütün bunlar bir araya getirildiğinde denilebilir ki, müellife göre iki tür şiir vardır: Birincisi hoş karşılanmayan, kötü görülen yalan ve aldatma şiir (sihir ve büyü); diğeri de bunların tersi olan şiir. Buna göre iki tür de şair olmalıdır: Abartılı sözlerle şiirlerinde

11 Niçin saf şiirle iftihar etmeyeyim? Cerîr ve A'şâ'ya şairlikten ne zarar geldi?...

12 Lâmiî Çelebi'nin şiirle ilgili düşünceleri için ayrıca bakınız: Harun Tolasa; *Klâsik Edebiyatımızda Dîvân Önsöz (Dîbâce) 'leri; Lâmi'î Dîvânı Önsözü ve (buna göre) Dîvân Şiiri Sanat Görüşü*, Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin), Volume 3, Cambridge 1979, s. 385-402.

13 Dinde akıl gözü olan kötülükten uzak durur; böyle bir kişinin, şiirinde kötülüğe hayranlık duyması ne zaman uygun olmuştur? Subh-ı sadık gibi doğru olan kimse nasıl görmezden gelinebilir? Subh-ı kâzibin aydınlığı sadece yalancı bir mumdan ibarettir.

14 Şairler(e) gelince), onlara da sapıklar uyarlar. Şu'arâ, 26/ 224.

15 Onların her vadiye başıboş dolaştıklarını (görmedin mi)? Şu'arâ, 26/ 225.

16 Ve gerçekte onlar yapmadıkları şeyleri söylerler. Şu'arâ, 26/ 226.

17 Şiirde ve onun tarzında değişiklik yapma; çünkü onun en iyisi en yalancısıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

aşırıya kaçan şair (shahir ve büyücü), gerçek şair. Lâmiî Çelebi'nin eleştirisi sahirler ve onların büyüleyici sözlerinedir.

Müellif gaipten bir ses duyuyor, düşünüp taşınıyor, okumayı yazmayı bırakıyor ve teslimiyete yöneliyor. Yoksa kendisine “*güftâr-ı Hanefî-y-ile şalâh ve mücerred envâr-ı Şâfi ‘î-y-ile felâh*” yoktur. Yine gaipten bir başka ses işitiyor. Bu ses de kendisine nazmın ve nesrin zorluklarından bahsetmektedir: “*Ne revâdur, zübde-i erkân ve hülâşa-i kevn ü mekân-iken, gâh mîzân-ı nazmla kadrüñi bî-seng ve gâh fikret-i kâfiye vü redifle ‘âlemi çeşmüñe teng idesin? Ve gâh ri ‘âyet-i neşr-ile perâkend-hâtır ve gâh himâyet-i sec ‘-ile suhre-i aklâm u mahâbir olasin.*”

Lâmiî Çelebi'nin bütün bu iç dünyası, zaman zaman ruhunda kopan fırtınalar, onun gerçek kimliğini kazanmasına zemin hazırlayan hazırlık dönemidir.

İkinci Devre

Lâmiî Çelebi'nin hayatının ikinci devresi Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'ye intisabıyla başlatılabilir. Bu dönemde, birinci dönemdeki sık sık değişen görüş, düşünce ve davranışları yerini durulmuş ve sakinleşmiş bir hayata bırakmıştır. Bu dönemin başlangıcında Lâmiî Çelebi, Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'nin tavsiyesi ile “çile”ye girmiştir. Amacı gönül evini arındırmak, aydınlık kılmaktır.

Lâmiî Çelebi, bu şekilde hayatını sürdürürken, şeyhi Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'nin (öl. 1516) ölüm haberini alır. Çok üzülmüştür. Fakat o, bunun Allâ'tan (cc.) gelen bir davet olduğunun da şuurundadır. Lâmiî, şeyhinin ölümüne dört beyitlik şu tarihi nazmetmiştir:

Kânı ol şem ‘-i hakikat sāye-i luṭf-ı İlāh
 Kuṭb-ı irşād-ı tarikat mürşid-i gerdün-penāh
 Şu ‘le şalmışdı Buḥārādan ṭoḡup Rūm üstine
 Mefḥar-ı Āl-i ‘Abā-y-ıdı vü mülk-i dīne şāh
 Kodı encüm gibi aşḥābın ṭolundı meh-şifat
 Ğaym-ı ğamdan lā-büdd oldı çihre-i ‘ālem siyāh
 Cān dimāḡın çünki bu sevdā buḥārı kapladı
 Dil didi tāriḡ iy Seyyid Buḥārī āh vāh
 Sene 922 [M. 1516]

Lâmiî Çelebi'nin hayatında bundan sonra farklı bir gelişme oluyor. O, eş dost, tanıdık ve akrabalarının ısrarıyla evlenmek zorunda kalmıştır. Evlenmemek için çok direndiğini söylemektedir. Fakat hiç kimseye söz geçirememiştir. Çünkü karşı taraf da bir o kadar ısrarcıdır. Evlenmemek için hangi bahaneyi bulmuşsa boşa gitmiştir. Özrü “te ‘allül ü bahāne”, sözleri “ḥalāş-ıçün efsāne” sayılmıştır. Bu hususta ayrıca şunları söylüyor: “*Ne i ‘tirāz ki kıldum redd ve ne bābı ki açdum sedd itdiler; mehl ü teḥîr istedükçe, el-ḥayru lā-yuḥar¹⁸ didiler; ḥavāle-i vūs ‘at u kudret kılduḡça, men ittebe ‘a sünneten lem yuḡtarr¹⁹ didiler.*” Sonunda bir çıkış yolu bulamamış ve evlenmiştir. Ona göre aslında evlilik de gereklidir. Neslin devamından başka, gözü ve gönlü haramdan korumak gerekir.

Lâmiî Çelebi'nin hayatının bundan sonraki dönemi ailesi ve çocuklarının geçimini temin noktasında bir hayli sıkıntılı olmaya başlamıştır. O, “*Tāvus-kirdār āfāḡda*

18 Hayır geciktirilmez.

19 Kim sünnete uyarırsa zarar görmez.

cevelân iderken ve mürğ-i perî-vâr şahn-ı iḥlâkda ṭayerân eylerken elden ne gelür, iki ayağumdan tutuldum.” diyecek duruma gelmiştir. Onun bu sıkıntılı hayatla tanışması Münşeât'ındaki mektupları yazmasının en önemli sebebi olmuştur. Bir başka ifadeyle bu sıkıntılı hayat onu eş dost ve tanıdıklarla görüşmek suretiyle ve zenginlere mektuplar yazarak maddi destek arama yoluna sevk etmiştir. Bu durumunu şöyle anlatıyor: “*Felâ-cerem, def^c-i teḳāzâ-yı ‘iyâl için ba^czı erbâb-ı dünyâyâ mu‘âmele yüzünden mürâca‘at ve ṭaleb-i mu‘âvenet olunurdu; ve taḥşîl-i ferâğ-ı bâl için ba^czı aşḫâb-ı ğinâ-y-ıla mürâsele yolundan münâsebet ve kaşd-ı muşâḥabet kılınurdu. Ve niçe resâyil-i ma‘rifet-i vesâ'il daḥı ḥullân-ı vefânuñ ve ihvân-ı şafânuñ iltimâs u ikdâmiyla ve kimi erkân-ı ‘izâmuñ ve a‘yân-ı kirâmuñ teklîf ü ikdâmiyla vâki^c olurdu. Ve ol resâyile zürefâ-yı devrân ve ‘urefâ-yı zemândan meyl ü rağbet ve şevḳ ü maḥabbet fehm olunurdu.*”

Bu ifadelerden Lâmiî Çelebi'nin mektuplarını üç nedenle yazdığı anlaşılıyor: Bunlardan birincisi, şahsıyla ve ailesiyle ilgili olanıdır. Geçim sıkıntısını hafifletmek amacıyla başkalarından yardım istemek için yazmıştır. İkincisi, dostlarından gelen istek üzerine onların dert ve sıkıntılarının giderilmesi konusunda ilgili makamlara yazdığı mektuplardır. Üçüncüsü de döneminin bazı ileri gelenlerinin ısrarlarıyla yazdığı mektuplardır.

Lâmiî Çelebi, mektuplarını yazarken, aynı zamanda hem güzel söz sahiplerini yad etmek hem de güzel sözden anlayanlara ve belagatle ilgilenenlere örnek olmak istemiştir. Bundan dolayı mektuplarının bazılarını süslü ve sanatlı yazdığını söylemektedir:

“*Pes bu emre ibtinâ'en tezkire-i ehl-i beyân ve tabşıra-i sūḥan-verân-ı cihân olsun için ve münşiyân-ı belâğat-i şinâ‘ata, sebep-i izdiyâd-ı mevâdd-ı berâ‘at ve müteressilân-ı feşâhat-i bizâ‘ata, mücib-i irtikâ'-i derec-i irâ‘et ola diyü, ol mürâselât u mükâtebâtuñ ve ol muḥâḫabât u mücâvebâtuñ ba^czı, ki tanzîm-i le‘âlî-i elkâb u menâkıb birle ve taḳdîm-i ma‘âlî-i merâtib-i erbâb-ı câh u menâşib birle müveşşâḫ u müzeyyendur, cem^c olup aşḫâb-ı fazl u kemâl ve erbâb-ı fikr ü ḥayâlüñ ma‘ârifî silkine münselik kılındı.*”

Lâmiî Çelebi, süslü ve sanatlı yazmanın kolay bir iş olmadığını da belirtiyor. Süslü ve sanatlı yazabilmek için örnek alınması gereken münşîlerin olması gerektiğini söylüyor ve sözü, herkesin süslü ve sanatlı söyleyip yazamayacağı noktasına getiriyor: “*Belî rîsmân-ı ḥuṭṭ-ı ‘anâkib-i aklâm-ı zâr u müstehâmla serâ-perde-i ḥiyâm-ı felek-ḳiyâm isti‘âre vü teşbîḥ ü istiḥdâm-sâzin itmek fikr-i muḥâl ve maḥz-ı ḥayâldür; ve perr ü bâl-i ‘uşfûr-ı ḥayâl-i muḥtâl-i bî-mecâl birle burûc-ı âsumân-ı melek-âşiyân kinâyeye ve'l-luğâz ve ṭhâm-pervâzin eylemek ‘ayn u bâl ve se‘âmet-i bâldür.*” Müellif bu arada kimleri örnek aldığını da söylüyor. Onun beğenip örnek aldığı münşîler arasında, *Makâmât* adlı eserin sahibi Hemedânî (öl. 1008)²⁰, Ebü'l-Kasım-ı Harîrî (öl. 1122)²¹, *Tâcü'l-me'âsir* sahibi Hasan Nizamî (öl. 1229?)²², Ebü'l-Fazl-ı Hamidî (öl. 1164)²³, Sa'dî (öl. 1292), Hâfız (öl. 1390), Câmî (öl. 1492) ve Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed (öl. 1533) isimleri zikredilenlerdir. Ancak Lâmiî Çelebi üstat kabul ettiği bu şahsiyetlerden İbni Kemâl olarak da bilinen Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed'e ve eseri *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân*'a ayrı bir paragraf açıyor.²⁴ Kendisinden bir yıl sonra vefat eden Kemal Paşa-zâde Şemseddin

20 *Makâmât* sahibi Ebü'l-Fazl Bedüzzaman Ahmed bin el-Hüseyn bin Yahya el-Hemedânî.

21 Ebü Muhammed Kasım bin Alî bin Muhammed el-Harîrî.

22 Sadrüddîn Hasan bin Nizâmî-i Arûzî. *Tâcü'l-me'âsir* adlı eseriyle meşhur olan tarihçi. *Tâcü'l-me'âsir* (*Tâcü'l-me'âsir fi't-târih*) adlı Farsça eserini oldukça ağıdalı bir dille kaleme almıştır.

23 Farklı Hamidîler vardır. Bahse konu olan Hamidî, Ebü Bekr Hamidüddîn Ömer b. Mahmûd el-Belhî (İlk Farsça *Makâmât* müellifi) olabilir.

24 Aynı zamanda tarihçi de olan İbni Kemâl, Yavuz Sultan Selim'le uzun ilişkisi olan ve Mısır seferinde üç yıl gibi bir süre padişahın en yakınında bulunan bir kişidir. Tarihçi bir kimliğe sahip olmasının yanında, nazım ve nesir alanında

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Ahmed'i, "fevâzıl-ı rûzigârumuz mefharı ve efâzıl-ı diyârumuz ser-defteri" şeklinde tarif ediyor ve "kemâl ü fazlıne nisbet fazâyil-i selef ve ma'ârif-i hâlef mihr öñinde zerre-i hâk-sâr ve bahr yanında kaṭre-i bî-mikdârdur" ifadeleriyle övüyor.

Lâmiî Çelebi, Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed'in, *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân*'ında örnek alınacak pek çok "ma'ârif derc ve leṭâyif ḥarc" ettiğini söylüyor. Düşünce şahbazı, hakikat ve mecaz kanatlarıyla onun feleğine hayrandır. Basiret ankası, itnap ve icaz kanatlarıyla onun gökyüzünde dolanıp durmaktadır. İstiarelerle dolu sözleri fesahat sahiplerine örnek, nüktelerle dolu cümleleri de belagatseverler için sermayedir. *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân* baştan başa "her ta'birî vâsiṭa-i kılâde-i gerden-i arâyis-i fazâyil ve ol Şâh-nâme-i 'anberîn-hâmenüñ ser-tâ-ser her takrîri râbiṭa-i ḳurṭa-i gûş-i muḥadderât-ı resâyil"dir.

Lâmiî Çelebi, Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed'i ve *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân*'ını bu şekilde övdükten sonra, onu yeterince anlatamadığından yakını ve bunun sebebinin de sözün yetersizliğine bağlar. Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed'i önder kabul ettiğini, onun yolunda olduğunu söyler: "Hele bu bende-i dîrîne ve çâker-i kemîne anlaruñ seniyye-i şâhib-sekînesinde, ki sefîne-i maḥâsin ü 'irfân ve medîne-i maḥâsin ü iḥsândur, bir mû-yı kemîne olmağa biñ cân u dil-ile râzîdür."

Lâmiî Çelebi'nin anlattıklarına bakılırsa, o, düşmanları tarafından çok kıskanılmış ve bundan dolayı da epeyce sıkıntı çekmiştir. O, zamane insanların kadirbilmezliğinden de şikâyet eder. Ona göre bu gibiler hüneri ayıp, marifeti cehalet görürler. Her taraf değersiz ve kötü insanlarla doludur. İzzet ve hürmet "ṭâyife-i mâl ü câha", inayet ve himmet "ḳabîle-i ḳabâ" vu külâha"dır; meyil ve rağbet saçma sapan sözler söyleyip eğlence peşinde olanlara ve maskaralık yapıp insanları çekiştirenlerdir. Lamiî'ye göre, içinde eğrilik olan kişiler, insanlıktan nasibini alamamış olanlardır. Bu gibiler "dâyimâ fazl u kemâl ve sa'âdet ü iḳbâl ehlinüñ kelimât-ı ma'rifet-âyâtından ve resâyil-i ḥikmet-beyyinâtından ḥarf-gîrlıklar ve süḥan-çinlikler eyleyüp şafâ' vu selvet meclislerine küdürret-i i'tirâz ve neşât u meserret maḥfillerinde ḳasâvet-i intikâz" göstermişlerdir. Ama bütün bunlara rağmen nüktedan, olgun, hünerli ve faziletli kimseler gönüllerini bu gibilerin saçmalıklarından rencide etmemelidir:

Dilüñ kim Lâmiî'î nehr-i beyândur
Ne söz kim söyleseñ âb-ı revândur
Ne ğam ṭa'î'n itse her bir cîlf ü nâ-pâk
Dehân-ı segden itmez bahr olan bâk
Şu kim ḥuḅş-iledür bünyâd-ı zâti
Yazar yüzine lâyıḳ mühmelâti

Lâmiî Çelebi, insanların hatalardan uzak olmadıklarını, kendi yazdıklarında da hatalar olabileceğini söylüyor. Yazdıklarında hata bulanları, bunları düzeltmeye, bunu yapmıyorlarsa görmezden gelip affetmeye davet ediyor. Çünkü büyüklerin af eteği küçüklerin hatalarını örtmeye yeter.

çeşitli eserler de kaleme almıştır. Onun Yavuz Sultan Selim'in vefatı dolayısıyla terciibent nazım şekliyle yazmış olduğu mersiyesi meşhurdur. Ancak onun eserleri arasında asıl meşhur olanı ilk büyük Osmanlı tarihi kabul edilen ve süslü bir dille ve usta bir üslupla kaleme alınmış olan *Büyük Osmanlı Tarihi*'dir. (Ahmet Atillâ Şentürk-Ahmet Kartal; *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, Birinci Basılış, Ekim 2004, s. 239, 275-277, 315-316).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Sonuç

Makalede ortaya koyulanları birkaç maddede toplamak mümkündür:

Lâmiî Çelebi'nin ilk gençlik yıllarından başlayarak ömrünün sonuna kadarki yakın ve uzak çevresini, kimlerle oturup kalktığını, kimlerin meclislerinde bulunduğunu, kimlerden ne şekilde etkilendiğini, evliliğini vb. bizzat kendi kaleminden öğreniyoruz.

Onun hayatıyla ilgili temelde iki farklı durum vardır: Bunlardan birincisi Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'ye intisap edene kadar geçen süre, diğeri de bundan sonraki süredir. Bunlardan ilkinde o, zaman zaman karmaşık duygular içindedir. İkincisinde ise artık olgunlaşmış ve kendi kimliğini bulmuş bir mutasavvıf ve müelliftir.

Nasıl üslup sahibi olduğu, nelere dikkat ettiği, mektupları nasıl ve niçin, hangi duygularla, hangi anlayışla ve kimleri örnek alarak yazdığı konularında bilgiler vermektedir.

Sadece dinî ilimleri değil, dünyevi ilimleri de öğrenerek kendisini çok iyi yetiştirdiğini söylemektedir.

Şiir ve şair hakkında görüşlerini ortaya koyarken, şair ve şiirde bulunması gerekenleri söylüyor, şairin durması gereken yeri belirtiyor.

Onun anlattıklarından iç dünyası ve mizacıyla ilgili de bilgiler elde edilebilmektedir. Kendisine yapılanlara zaman zaman üzülse de hedefinden şaşmayan bir yapısı vardır. Bazen asabi, çoğu kez tok sözlü, hazırcevap, nüktedan, olgun, hünerli, faziletli, bağışlayıcı, paylaşmayı seven biri olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

ESİR, Hasan Ali, Münşeât-ı Lâmiî (Lâmiî Çelebi'nin Mektupları) -İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük, KTÜ Matbaası, Trabzon, 2006.

İmâm Celâleddin bin Ebî Bekr es-Süyûtî, *El-Câmi'ü's-Sagîr*, C 1-2, Beyrut, 1990.

İsmail bin Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, C 1, Beyrut, 1332.

Lâmiî Çelebi, *Münşeât* (Müellif Hattı), Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No: 2733.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ-Kartal, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, Birinci Basılış, İstanbul, 2004.

TOLASA, Harun, *Klâsik Edebiyatımızda Dîvân Önsöz (Dîbâce)'leri; Lâmiî'î Dîvânı Önsözü ve (buna göre) Dîvân Şiiri Sanat Görüşü*, Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin), Volume 3, Cambridge 1979.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

